

Mateusz MIŚ

Absolwent Akademii Nauk Stosowanych w Nowym Sączu, Polska
ORCID: 0009-0004-3222-5607

ROLA SEKTORA USŁUG WE WSPÓŁCZESNEJ GOSPODARCE – PRZEMIANY STRUKTUR SEKTOROWYCH WOJEWÓDZTW POLSKI A ŚWIATOWE TRENDY STRUKTURALNE

Streszczenie

Głównym celem artykułu jest przedstawienie roli sektora usług w dzisiejszej gospodarce oraz identyfikacja zgodności przemian struktury sektorowej Polski i jej regionów, z trendem ogólnoswiatowym, którym jest zmniejszanie się udziału osób pracujących w rolnictwie, na rzecz wzrostu zatrudnienia w usługach. Okresem badawczym są lata 2011-2021. Artykuł składa się z części teoretycznej i badawczej. Część teoretyczna obejmuje omówienie genezy podziału gospodarki na trzy sektory i przedstawienie czynników, które sprzyjają wzrostowi zatrudnienia w sektorze usług. Część badawcza składa się z kolei z analizy poziomu rozwoju województw, stanowiącej uzupełnienie analizy udziałów poszczególnych sektorów w Polsce i jej regionach oraz z rzeczowej analizy udziałów. Analiza poziomu rozwoju województw została dokonana w oparciu o metodę wzorca rozwoju, na podstawie wyselekcjonowanych wcześniej cech statystycznych.

Słowa kluczowe: analiza regionalna, rolnictwo, rozwój gospodarczy, przemysł, struktura sektorowa gospodarki, transformacja strukturalna, usługi.

THE ROLE OF THE SERVICE SECTOR IN THE CONTEMPORARY ECONOMY – CHANGES IN SECTORAL STRUCTURES OF POLISH VOIVODESHIPS AND GLOBAL STRUCTURAL TRENDS

Summary

The main goal of the article is to present the role of the service sector in today's economy and to identify the compatibility of structural transformations in the sector in Poland and its regions with the worldwide trend of a decreasing share of people employed in agriculture in favor of increased employment in services. The research period covers the years 2011-2021. The article consists of theoretical and research parts. The theoretical part includes a discussion on the origin of the division of the economy into three sectors and the presentation of factors conducive to the growth of employment in the service sector. The research part, on the other hand, comprises an analysis of the level of development of voivodeships, serving as a complement to the analysis of the shares of individual sectors in Poland and its regions, as well as the mentioned share analysis. The analysis of the level of development of voivodeships was conducted based on the pattern of development method, using previously selected statistical features.

Key words: regional analysis, agriculture, economic growth, industry, services, economic sector structure, structural transformation, services.

Wprowadzenie

Mówiąc o strukturze sektorowej gospodarki, najczęściej przyjmuje się jej podział na rolnictwo, przemysł i usługi. Wraz z przechodzeniem poszczególnych gospodarek krajowych w kolejne fazy rozwoju gospodarczego, począwszy od fazy preindustrialnej aż do postindustrialnej, następuje przesuwanie się siły roboczej pomiędzy sektorami. W dzisiejszych czasach, w gospodarce globalnej, szczególną rolę przypisuje się sektorowi usług. Obecnie w najlepiej rozwiniętych gospodarczo państwach zatrudnienie w nim znajduje ponad 70% pracujących, natomiast udział rolnictwa w strukturze sektorowej jest najczęściej jednocyfrowy. Zmniejszanie się liczby zatrudnionych w rolnictwie na rzecz wzrostu zatrudnienia w usługach jest naturalnym kierunkiem przemian wraz z kolejnymi etapami rozwoju gospodarek krajów i wchodzących w ich skład jednostek terytorialnych. Sektor usługowy pełni w dzisiejszych czasach ważną rolę w stymulowaniu rozwoju gospodarczego i posiada wiele charakterystycznych cech, które stanowią o jego przewadze nad dwoma pozostałymi sektorami oraz tym, że zatrudnienie rośnie w nim szybciej.

Praca w usługach często polega na wykonywaniu nieskomplikowanych oraz rutynowych czynności, niemniej jednak istnieje w nim wiele zawodów, które wymagają fachowej i specjalistycznej wiedzy. Dlatego też, z sektora usług wyodrębniony został sektor wiedzochłonnych usług biznesowych, które charakteryzują wysokie nakłady kapitału ludzkiego, który jest reprezentowany przez fachowców o wyspecjalizowanej wiedzy i umiejętnościach. W punkcie czwartym przedstawione zostaną przemiany sektora usług wiedzochłonnych, które miały miejsce w regionach Polski w latach 2011-2021, dla zobrazowania trendów zmian liczby pracujących w tym podsektorze. Ostatnim punktem artykułu jest analiza poziomu rozwoju województw, mająca na celu uchwycenie trendów rozwojowych zachodzących w regionach w latach 2005-2020 i odpowiedź na pytanie, czy jednostki terytorialne będące na wyższym poziomie rozwoju gospodarczego cechuje wysoki poziom zatrudnienia w sektorze usług, a także czy tendencje rozwojowe przebiegają w sposób prawidłowy? W analizie wykorzystana została metoda wzorca rozwoju, zaliczana do grupy miar syntetycznych. Metoda ta opiera się na mierzeniu odległości między punktem reprezentującym daną jednostkę terytorialną a punktem modelu-wzorca.

Głównym celem artykułu jest ukazanie znaczenia sektora usług we współczesnej gospodarce i uzyskanie odpowiedzi na pytanie, czy przemiany struktur sektorowych polskich regionów są zgodne w sensie zbieżności z ogólnoswiatowymi tendencjami? Okresem badawczym są lata 2011-2021, a źródłem pozyskania danych wykorzystanych do analizy zarówno udziałów sektorów, jak i poziomu rozwoju województw jest Bank Danych Lokalnych GUS.

1. Geneza podziału gospodarki na trzy sektory

Przy opisywaniu sytuacji gospodarczej krajów i regionów często wykorzystuje się podejście sektorowe. Pozwala ono na lepszy opis sytuacji gospodarczej z perspektywy przeglądu stanu poszczególnych jej dziedzin. W kontekście rozwoju sektora usług najczęściej przywołuje się trzech ekonomistów: A.G.B. Fishera, C. Clarka i J. Fourastie (Szczukocka, 2013, s. 11-12). Opisywanie sytuacji gospodarczej wyłącznie z punktu widzenia gospodarki jako całości, bez wyodrębniania jej elementów składowych, mogłoby nieść złudne wrażenie na temat jej kondycji i zakłamywać jej rzeczywisty obraz.

Już w latach 30. XX wieku funkcjonowały pojęcia „primary production” i „secondary production”, określające odpowiednio rolnictwo i przemysł. A. Fisher w odniesieniu do działalności usługowych użył terminu „tertiary production”. Na skutek ogólnoświatowego kryzysu gospodarczego, który miał miejsce na początku czwartej dekady XX wieku, wiele osób zostało bez pracy, co skłoniło Fishera do szerszego rozwinięcia tego tematu. Dotychczas uważano, że sektory rolniczy i przemysłowy są w stanie zaabsorbować siłę roboczą i w zasadzie wyczerpać możliwości zatrudnienia. Jak jednak zaobserwował Fisher, ludzie podejmowali też pracę w dziedzinach zajmujących się świadczeniem usług (1952, s. 820-822).

Koncepcja podziału gospodarki na trzy sektory została szerzej przedstawiona światu w latach 30. XX wieku. Wyżej wspomniani Fisher, Clark i Fourastie analizowali kierunki przemian poszczególnych sektorów oraz relacje zachodzące pomiędzy nimi. Jak już wspomniano, najczęściej w literaturze jako pierwszego wymienia się, pochodzącego z Nowej Zelandii, A. Fishera. W swoich badaniach wysunął on tezę, że poprzez uchwycenie tendencji przemian gospodarczych można zapobiec powstawaniu kryzysów. Fisher twierdził, że ze względu na zmiany tendencji spożycia oraz popytu, należy dostosowywać rozmiary produkcji do zmian tych tendencji, co powoduje przepływy siły roboczej do nowo powstających rodzajów działalności. Jego zdaniem, gdy przepływy te nie występują lub gdy mają zbyt niską efektywność, może to prowadzić do powstawania wszelkiego rodzaju kryzysów gospodarczych (Szczukocka, 2013, s. 11).

Drugą z najbardziej zasłużonych postaci w kontekście podziału gospodarki na sektory był pochodzący z Wielkiej Brytanii C. Clark. Jego poglądy były bardzo zbliżone do tych, którymi kierował się Fisher. Obydwaj byli tego zdania, że kluczową rolę w zmianach zatrudnienia w poszczególnych sektorach ma popyt konsumpcyjny. Zdaniem Clarka, ludzie dążą do zaspokajania swoich potrzeb dobrami poszczególnych sektorów, począwszy od sektora rolniczego, przez przemysłowy, aż do zainteresowania się usługami. Wraz z rozwojem gospodarczym, zmniejsza się popyt na dobra sektora rolniczego, co jest skutkiem nasycenia ludności jego dobrami, co powoduje zmniejszenie produkcji i zatrudnienia w tym sektorze. Następnie zaczyna rosnąć popyt na dobra sektora przemysłowego, co jest wynikiem wzrostu zatrudnienia i płac w tym sektorze. Po pewnym jednak czasie, tak jak w przypadku sektora rolniczego, następuje nasycenie dobrami przemysłowymi i uwaga konsumentów zostaje skierowana na sektor usług (Kwiatkowska, 2009, s. 109). Zmiany rozmiaru popytu pociągają też za sobą zmiany struktury zatrudnienia w poszczególnych sektorach.

Trzecią z przywołanych postaci jest J. Fourastie, który jako czynnik wywołujący przemiany struktur sektorowych uznał zdolność do przyswajania postępu technicznego w poszczególnych sektorach, która w każdym z nich jest inna. Najlepiej sytuacja z jego przyswajaniem wygląda w sektorze przemysłowym, który najlepiej absorbuje nowinki techniczne, a sektory rolniczy i usługowy nie przyswajały postępu w tak zaawansowanym stopniu jak przemysł (Kwiatkowski, 1982, s. 15). Kolejne rewolucje przemysłowe znacząco wpłynęły na zdynamizowanie postępu technicznego w przemyśle. Mówiąc o jej pierwszej odśłonie, często przywołuje się pojęcie „mechanizacja” i wynalazek silnika parowego z osobnym cylindrem do kondensacji pary, który znalazł zastosowanie w przemyśle wydobywczym przy wypompowywaniu wody z kopalni, czy mechaniczną maszynę przędzalniczą, dzięki której można było wytwarzać większą ilość nici w tym samym czasie. Produkcja przez to stała się tańsza i mniej czasochłonna. Druga rewolucja

przemysłowa stała z kolei pod znakiem elektryfikacji, dzięki czemu produkcja mogła stać się masowa (Zamorska, 2020, s. 10-13). Ruszyły elektryczne taśmy produkcyjne, dzięki którym proces montażowy stał się szybszy i bardziej efektywny.

Fisher, Clark i Fourastie tworzyli w różnym czasie. Rozważania Fishera pochodzą z początku lat 30. XX wieku. Clark tworzył w czasie ożywienia gospodarczego po globalnym kryzysie. Fourastie z kolei formułował swoje rozważania w okresie po II wojnie światowej. W odróżnieniu od swoich poprzedników, Fourastie nie mówił otwarcie o aktywnej roli państwa w formułowaniu kierunków, w których mają rozwijać się poszczególne sektory. Fisher i Clark poświęcali w swoich badaniach dużo miejsca stronie popytowej, a Fourastie skierował swoją uwagę na stronę podażową i przyswajalność postępu technicznego. Każdy z tych badaczy podzielił jednak strukturę gospodarczą na trzy części, zaliczając do sektora I rolnictwo, do sektora II przemysł przetwórczy, a do sektora III poszczególne rodzaje usług. Zarówno Fisher, Clark, jak i Fourastie byli zgodni w kwestii zmniejszania się znaczenia sektora rolniczego i wzrostu znaczenia sektora usług wraz z kolejnymi etapami rozwoju gospodarczego (Szczukocka, s. 12-13).

Udziały procentowe poszczególnych sektorów gospodarki z biegiem czasu podlegają ciągłym przemianom, które są podstawą teorii podziału gospodarki na sektory. Zmniejszanie się zatrudnienia w sektorze rolniczym na rzecz jego wzrostu w usługach jest naturalnym kierunkiem przemian rozwijających się gospodarek państw i ich regionów. Proces ten ma charakter ogólnoświatowy, lecz zachodzi z różną siłą w poszczególnych miejscach na ziemi.

2. Wzrost zatrudnienia w usługach jako ogólnoświatowy trend

Wspominani uprzednio Fisher, Clark i Fourastie przypisywali duże znaczenie sektorowi usług. W państwach będących na wyższym poziomie rozwoju relatywnie wysoki procent stanowią osoby zatrudnione w usługach, udział sektora przemysłowego określa się jako umiarkowany, zaś zatrudnienie w rolnictwie jest stosunkowo niskie. Sektor usług uważa się za kluczowy ze względu na znaczące możliwości „wchłaniania” siły roboczej (Markowicz, 2014, s. 361-363).

Przez różnorodność wszelkiego rodzaju działalności usługowych, często w sektorze tym znajdują zatrudnienie osoby bezrobotne. Usługa jest bardzo szerokim pojęciem, które można rozpatrywać na kilka sposobów. Można je podzielić m.in. na klasyczne (handel, naprawy, hotelarstwo, restauracje, transport oraz zapewnienie łączności), finansowe (obejmujące pośrednictwo finansowe i gospodarkę nieruchomościami), administracji publicznej oraz tworzące kapitał ludzki, obejmujące m.in. edukację, opiekę społeczną i zdrowotną (Hybel, 2006, s. 5-6). Usługa posiada też swoje charakterystyczne cechy (Szczukocka, 2013, s. 19):

- niematerialność – usługi są w większości przypadków niezwiązane z wytwarzaniem dóbr materialnych, więc usługi nie mogą być ocenione przez potencjalnego nabywcę za pomocą zmysłów; usługi nie mogą być pokazywane;
- różnorodność – wynika z faktu, że usługi nie są jednolite i trudno jest poddać je standaryzacji;
- nierozdzielność – polega na braku możliwości rozdzielności procesu produkcji, dystrybucji sprzedaży i konsumpcji;
- nietrwałość – nie ma możliwości magazynowania usług, ich wytwarzania i gromadzenia na zapas.

Przekształcenia struktur sektorowych krajów i poszczególnych regionów wiążą się nieodzownie z rozwojem gospodarczym. Wyróżnia się trzy zasadnicze fazy rozwoju każdej z gospodarek (Adamczyk, 2012, s. 31):

- preindustrialny – okres, w którym dominuje zatrudnienie oraz produkcja w sektorze I, a gospodarka jest słabo rozwinięta;
- industrialny – okres, w którym dominuje zatrudnienie i produkcja w sektorach pozarolniczych, w szczególności zaś w sektorze II;
- postindustrialny – okres, który charakteryzuje się przewagą zatrudnienia i produkcji w sektorze III.

Gospodarki krajów europejskich już w XX wieku weszły w fazę industrialną. Dość często przywoływanym pojęciem w kontekście rozwoju gospodarczego jest „serwicyzacja”. Proces ten można ogólnie określić od strony makroekonomicznej jako wzrost zatrudnienia w usługach, a z punktu widzenia gospodarstw domowych można ją określić jako zwiększenie wydatków na usługi (Markowicz, 2014, s. 361-362). W Polsce i wielu innych krajach położonych na wschodzie Europy rozwój sektora III został zahamowany przez model gospodarki centralnie planowanej. W modelu tym główną rolę odgrywał przemysł ciężki, a nie przywiązywano większej roli sektorowi usług (Kawa, 2010, s. 414).

Obecnie większość krajów Afryki dopiero wchodzi w fazę industrialną, przechodząc pracować z sektora rolniczego do przemysłowego. Ważne miejsce w rozwoju usług zajmuje zjawisko tzw. postępu materialnego, które można ująć również jako wzrost zamożności społeczeństwa. W konsekwencji tego zjawiska następuje przesuwanie się zainteresowania społeczeństwa „konsumowaniem” dóbr sektora rolniczego oraz przemysłowego, w kierunku tego, co oferuje sektor usług. Czynnikiem kształtującym przemiany w strukturze sektorowej gospodarki jest realny dochód, który kształtuje preferencje konsumentów. Jego wzrost powoduje spadek popytu na produkty sektora I, analogicznie wpływając na wzrost popytu w na artykuły przemysłowe, a w następnej fazie popyt na te artykuły zmniejsza się, na rzecz usług (Jarosz, 2004, s. 171-172).

Wpływ na ekspansję oraz rozwój sektora usług, oprócz wzrostu zamożności społeczeństwa, ma również większa ilość czasu wolnego, wzrost znaczenia kapitału ludzkiego i postęp techniczny, prowadzący do powstawania nowych rodzajów usług (Hybel, 2006, s. 5). Wraz z ogólnym rozwojem społeczno-gospodarczym, coraz większe znaczenie zyskuje wiedza. Powszechnym stał się termin „gospodarka oparta na wiedzy” (GOW). Coraz częściej wiedza stanowi źródło przewagi konkurencyjnej w rywalizacji pomiędzy przedsiębiorstwami. Przewagę tworzyć można zarówno przez oferowanie odbiorcom produktów unikatowych, cechujących się określoną jakością, których cechą charakterystyczną jest również wysoka cena, jak też produktów w formie standardowej, lecz po cenie bardziej korzystnej niż konkurencja (Lipczyński, 2014, s. 51). Oprócz wykwalifikowanej siły roboczej w GOW duży nacisk kładzie się na dostęp do informacji oraz automatyzację produkcji (Famielec, 2018, s. 28).

W przypadku sektorów rolniczego oraz przemysłowego wykształcenie osób pracujących w nich również stanowi o sile rozwoju tego sektora. Można wysnuć tezę, że wraz z rozwojem gospodarki światowej, wykształcenie zawodowe straci na znaczeniu na rzecz wzrostu procentowego udziału osób z wykształceniem średnim i wyższym, co

odnosi się do każdego z sektorów gospodarki. Sektor usług oparty na wiedzy objawia się poprzez wprowadzanie innowacji w tym sektorze. Dzięki niej możliwe jest tworzenie nowych i udoskonalanie dostępnych już produktów, tak aby sprostać oczekiwaniom społeczeństwa (Szczukocka, 2013, s. 136). Zadowolenie klienta z usługi warunkuje w dużym stopniu to, czy będzie chciał on z niej skorzystać w przyszłości. Dostępna powszechnie wiedza, a także ludzkie doświadczenie stanowią ważny punkt w rozwoju sektora usług. Dzięki nim można implementować coraz to nowsze rozwiązania nie tylko powiązane z dostępnością coraz to nowszych zdobyczy techniki, ale również dzięki bazowaniu na zdobytym doświadczeniu oraz popełnionych w przeszłości błędach.

W przypadku rolnictwa niebagatelną rolę odgrywają warunki zewnętrzne, takie jak pogoda, jakość gleby czy ukształtowanie terenu. W warunkach postępującego z coraz większą siłą globalnego ocieplenia, coraz częściej występują różnego rodzaju anomalie pogodowe w postaci gwałtownych ulew, gradobić czy susz powodowanych przez wysoką temperaturę i znikome opady. Dlatego też wiele osób, które dotychczas pracowały w sektorze rolniczym, decyduje się na całkowitą lub częściową rezygnację z pracy na roli i poszukuje zatrudnienia w innych gałęziach gospodarki. Sektor usługowy jest pojemny, jeśli chodzi o asortyment tego, co oferuje, zarówno gdy chodzi o same usługi, jak i miejsca pracy. Postęp w rolnictwie powoduje również, że możliwe stało się uzyskanie większych plonów przy mniejszym nakładzie ludzkiej pracy, dzięki zastosowaniu nowoczesnych środków i technik nawożenia oraz użytkowaniu coraz nowocześniejszych maszyn rolniczych, przez co rolnictwo nie wymaga tak dużych nakładów kadrowych jak w erze rolnictwa tradycyjnego, polegającego na wykonywaniu pracy na roli ręcznie lub przy użyciu siły zwierząt.

Ponadto społeczeństwa stają się coraz bardziej zurbanizowane, coraz mniej ludzi mieszka na terenach wiejskich, przez co zatrudnienie w rolnictwie spada. Istnieje wiele innych czynników wpływających na przechodzenie siły roboczej z sektora rolniczego do usług. Spadek zatrudnienia w rolnictwie jest też pochodną niskiej produktywności tego sektora. Konieczność konsolidacji gospodarstw rolnych, mająca na celu zwiększenie dochodów rolników, przyniesie ze sobą nieuchronny spadek liczby pracowników w sektorze rolnictwa. W konsekwencji możemy oczekiwać istotnej zmiany w strukturze zapotrzebowania na pracę. Rolnictwo o zwiększonej intensywności produkcji wymaga od rolników posiadania zarówno zaawansowanej wiedzy z zakresu agrotechniki, jak również umiejętności w zakresie zarządzania (Lewandowski, Baran, Chrostek, 2013, s. 13).

Podział gospodarki na sektory stał się podbudową dla tworzenia innych klasyfikacji, służących do podziału działalności gospodarczych. Klasyfikacją stosowaną w Polsce jest Polska Klasyfikacja Działalności (PKD). Znajduje ona zastosowanie m.in. w statystyce, ewidencji, i dokumentacji oraz rachunkowości, a także w urzędowych rejestrach i systemach informacyjnych administracji publicznej (Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 października 1997 r. w sprawie Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD)). Obecnie używaną wersją tej klasyfikacji jest PKD 2007. Poniżej przedstawiony został podział sekcyjny wyżej wspomnianej klasyfikacji.

Tabela 1
Układ sekcji PKD 2007

Sekcja	Opis
A	Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo
B	Górnictwo i wydobywanie
C	Przetwórstwo przemysłowe
D	Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych
E	Dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją
F	Budownictwo
G	Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle
H	Transport i gospodarka magazynowa
I	Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi
J	Informacja i komunikacja
K	Działalność finansowa i ubezpieczeniowa
L	Działalność związana z obsługą rynku nieruchomości
M	Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna
N	Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca
O	Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne
P	Edukacja
Q	Opieka zdrowotna i pomoc społeczna
R	Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją
S	Pozostała działalność usługowa
T	Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby
U	Organizacje i zespoły eksterytorialne

Źródło: Załącznik do Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2007 r. (Dz.U. 251, poz. 1885), s. 19.

Na podstawie tej klasyfikacji można z łatwością wyodrębnić sekcje znajdujące się w poszczególnych sektorach gospodarki. Sekcję A utożsamia się z sektorem rolniczym, za sektor przemysłowy można uznać sekcje od B do F, a pozostałe sekcje stanowią usługi (Kusideł, Antczak, 2021, s. 136). Na podstawie tego podziału zauważyć można, jak dużą liczbę stanowią sekcje usługowe (15 z 21 sekcji) i jak różnorodny charakter mają poszczególne rodzaje działalności zaliczane do tego sektora. Niektórzy z autorów wskazują, że w sektorze rolniczym w krajach najwyżej rozwiniętych pracuje 3-5% osób czynnych zawodowo (Zajdel, 2011, s. 422). Natomiast w sektorze III zatrudnienie znajduje od 50 do 70% osób pracujących w gospodarce narodowej kraju (Noga, 2009, s. 58). Za najlepiej rozwinięte kraje można uznać państwa, w których udział usług w strukturze zatrudnienia przekracza 70%. Wynika z tego, że na pierwszym miejscu pod względem liczby osób pracujących powinien znajdować się sektor usługowy, a następnie przemysłowy i rolniczy. Poniżej przedstawione zostały struktury sektorowe wybranych krajów.

Tabela 2

Procentowy układ zatrudnienia w rolnictwie, przemyśle oraz usługach wybranych krajów świata w latach 2011-2021

	Rolnictwo			Przemysł			Usługi		
	2011	2016	2021	2011	2016	2021	2011	2016	2021
Arabia Saudyjska	6,2	4,6	2,7	23,7	25,7	20,0	70,1	69,8	77,3
Australia	2,8	2,6	2,4	20,8	19,7	18,8	76,3	77,7	78,8
Belgia	1,3	1,3	0,9	23,2	21,3	19,4	75,5	77,5	79,7
Francja	2,9	2,9	2,5	22,2	20,2	19,5	74,9	76,9	78,0
Hiszpania	4,1	4,2	4,1	21,8	19,6	20,2	74,1	76,2	75,8
Holandia	2,8	2,3	2,3	17,2	16,5	13,9	80,0	81,3	83,8
Japonia	3,7	3,4	3,2	25,7	24,8	23,7	70,6	71,8	73,1
Kanada	1,8	1,9	1,3	20,3	19,5	19,3	77,9	78,6	79,4
Niemcy	1,6	1,3	1,3	28,2	27,4	27,6	70,1	71,3	71,1
Stany Zjednoczone	1,8	1,8	1,7	19,4	19,5	19,2	78,8	78,7	79,2
Szwecja	2,0	1,9	2,0	19,9	18,2	18,2	78,1	79,9	79,9
Wielka Brytania	1,2	1,1	1,0	19,2	18,5	18,0	79,6	80,4	81,0

Źródło: <https://genderdata.worldbank.org/indicators/sl-empl-zs?gender=total> (dostęp: 31.08.2023).

Kraje te różnią się uwarunkowaniami gospodarczymi, geograficznymi czy też klimatycznymi, jednak w każdym z nich odsetek pracujących w usługach jest względnie wysoki. W niektórych z wymienionych krajów w roku 2021 w usługach pracowało ponad 80% zatrudnionych oraz w każdym z nich udział sektora usług pod względem liczby pracujących przekraczał 70%. Są to kraje bardzo dobrze rozwinięte gospodarczo i społecznie, gdzie absorpcja postępu technicznego jest na wysokim poziomie. Natomiast w sektorze rolniczym w Belgii zatrudnienie było niższe niż 1%, a w przypadku pozostałych nie przekraczało 5%.

W wymienionych krajach przemiany w strukturze zatrudnienia przebiegają wolno, ze względu na to, że kraje te mają już za sobą etap industrializacji. Zmiany udziałów poszczególnych sektorów zawierają się w większości w granicach 1-2%. Państwa te można zaliczyć do grupy wysoko rozwiniętych, w których przemiany na rynku pracy nie postępują w sposób gwałtowny. Inaczej udziały poszczególnych sektorów wyglądają w przypadku państw afrykańskich. Tabela 3 zawiera struktury sektorowe 15 najludniejszych krajów Afryki w latach 2011-2021.

Tabela 3

Procentowy układ zatrudnienia w rolnictwie, przemyśle oraz usługach najludniejszych krajów Afryki w latach 2011-2021

	Rolnictwo			Przemysł			Usługi		
	2011	2016	2021	2011	2016	2021	2011	2016	2021
Algieria	10,8	9,9	10,3	30,9	31,3	31,0	58,4	58,8	58,6
Angola	51,2	58,5	58,7	8,0	7,8	7,8	40,8	33,7	33,5
DR Konga	64,5	58,1	55,3	8,3	9,3	10,0	27,2	32,5	34,7
Egipt	29,2	25,6	19,8	23,6	25,5	29,1	47,2	48,9	51,1
Etiopia	72,5	67,3	63,7	8,1	9,1	10,2	19,4	23,6	26,2
Ghana	43,0	38,7	39,5	14,9	18,0	19,1	42,1	43,3	41,4
Kenia	39,4	35,9	33,0	13,1	14,0	15,7	47,5	50,1	51,2
Maroko	39,8	36,0	34,6	21,8	22,0	22,8	38,4	42,0	42,6
Mozambik	75,7	71,8	70,3	5,7	8,1	9,3	18,6	20,1	20,5
Nigeria	40,6	36,7	35,2	10,1	12,1	12,7	49,3	51,2	52,1
RPA	17,6	16,1	21,3	20,8	20,7	17,3	61,5	63,2	61,4
Sudan	44,6	41,7	40,6	15,3	14,8	14,6	40,1	43,5	44,8
Tanzania	69,6	66,9	64,3	5,9	6,5	7,2	24,4	26,6	28,5
Uganda	68,8	66,8	62,9	7,7	8,2	9,5	23,5	25,0	27,6
Wybrzeże Kości Słoniowej	47,4	42,8	45,0	11,1	12,3	10,8	41,4	45,0	44,2

Źródło: <https://genderdata.worldbank.org/indicators/sl-empl-zs?gender=total> (dostęp: 06.09.2023).

W przypadku krajów takich jak Angola, DR Konga, Etiopia, Mozambik, Tanzania czy Uganda, w roku 2021 ponad 50% zatrudnionych w gospodarce kraju pracowało w rolnictwie, a udział przemysłu najczęściej nie przekraczał 10%. Wymienione państwa w większości zaliczają się do krajów biednych lub bardzo biednych, których poziom rozwoju technologicznego jest bardzo niski. W przypadku DR Kongo i Etiopii, udział sektora rolniczego, porównując lata 2011 i 2021, znacząco się zmniejszył, a ich struktury sektorowe odbiegają znacząco od gospodarek chociażby Algierii i RPA.

Przemiany na rynku pracy zachodzą w poszczególnych zakątkach świata ze zróżnicowaną dynamiką. Warunkowane są głównie przez możliwości przyswajania postępu technologicznego. Jedne kraje wysoki poziom rozwoju osiągnęły kilkadziesiąt lat wcześniej niż pozostałe, a rewolucje przemysłowe nie dotarły z taką samą siłą do każdego zakątka świata. Większość gospodarek wysoko rozwiniętych jest już w fazie postindustrialnej, lecz znacząca większość gospodarek Afryki ma przed sobą dopiero fazę industrialną. Mogą minąć dziesięciolecia zanim gospodarki te nawiążą poziomem do najlepiej rozwiniętych gospodarek europejskich, a możliwe, że taka sytuacja nigdy nie nastąpi.

3. Przemiany w strukturach sektorów gospodarki województw w latach 2011-2021

Przechodząc do meritum rozważań na temat przemian struktur sektorowych Polskich regionów, podjęta została próba odpowiedzi na pytanie, czy przemiany struktur sektorowych Polskich regionów są zgodne w sensie zbieżności z ogólnoświatowymi tendencjami. Sektory gospodarki zostały zdefiniowane na podstawie PKD 2007. Zmiany udziału pracujących w sektorach gospodarki w latach 2011-2021 obrazuje tabela 4¹.

Tabela 4

Procentowy udział pracujących w trzech sektorach gospodarki w Polsce i jej regionach w latach 2011-2021

	Rolnictwo			Przemysł			Usługi		
	2011	2016	2021	2011	2016	2021	2011	2016	2021
Polska	17,1	16,0	15,0	27,4	26,5	26,8	55,5	57,6	58,2
dolnośląskie	8,7	8,0	7,4	31,7	30,2	30,4	59,5	61,8	62,2
kujawsko-pomorskie	15,7	14,9	14,3	30,2	29,4	29,7	54,1	55,7	55,9
lubelskie	38,3	37,2	35,7	17,9	17,5	18,7	43,8	45,4	45,6
lubuskie	11,1	11,0	10,4	32,1	31,6	31,9	56,8	57,3	57,7
łódzkie	19,2	18,3	17,5	28,4	27,3	27,3	52,4	54,3	55,2
małopolskie	22,0	19,9	18,1	24,7	24,0	24,2	53,3	56,1	57,7
mazowieckie	13,3	12,0	10,9	19,9	18,9	19,3	66,8	69,1	69,8
opolskie	16,1	15,3	14,6	31,8	31,7	33,1	52,1	52,9	52,3
podkarpackie	32,7	31,3	29,6	24,8	24,8	26,4	42,6	43,9	44,1
podlaskie	31,4	30,1	28,0	20,6	20,7	22,4	48,0	49,2	49,6
pomorskie	8,9	8,1	7,5	29,3	29,0	28,9	61,8	63,0	63,6
śląskie	6,2	6,0	5,8	36,9	34,8	34,5	56,9	59,2	59,7
świętokrzyskie	32,4	31,6	30,9	23,7	22,6	23,1	43,9	45,8	46,0
warmińsko-mazurskie	16,5	16,0	15,5	29,9	29,3	30,4	53,7	54,8	54,1
wielkopolskie	15,7	14,3	13,1	31,8	31,0	31,4	52,5	54,6	55,5
zachodniopomorskie	9,7	9,4	8,7	27,2	27,1	27,4	63,0	63,5	63,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Przemiany sektorowe w badanym okresie zachodzą bardzo powoli, podobnie jak w przypadku krajów europejskich, wymienionych wcześniej. Zauważyć jednak można stopniowe zmniejszanie się liczby pracujących w rolnictwie oraz wzrost zatrudnienia w usługach w badanym okresie. Regionem, w którym w roku 2021 największy procent stanowiły usługi, było województwo mazowieckie. Ich udział w strukturze sektorowej stanowił niemal 70%. Należy jednak pamiętać, że w granicach tego województwa znajduje się największa w Polsce metropolia (Warszawa), która może zniekształcać dane dotyczące zatrudnienia. Udział rolnictwa w strukturze zatrudnienia roku 2021 poniżej 10% zauważyć można w województwach: śląskim (5,8%), dolnośląskim (7,4%), pomorskim (7,5%) oraz zachodniopomorskim (8,7%). W dwóch ostatnich regionach

¹ Ze względu na brak całościowych danych dotyczących liczby osób pracujących w sekcji A, tj. Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo, zdecydowano, aby przyjąć dane z roku 2019 dla tej sekcji. W badanym okresie zmiany liczby pracujących w rolnictwie zamykają się w granicach kilku procent, co nie powinno zniekształcać w znaczącym stopniu przeprowadzonej analizy.

zatrudnienie w usługach przekracza poziom 60%, a śląskie jest bliskie wspomnianego poziomu. W przypadku dolnośląskiego i śląskiego stosunkowo duży odsetek stanowią pracujący w sektorze przemysłowym. Od dawna regiony te kojarzą się zwłaszcza z przemysłem wydobywczym, dlatego też wysoki jego udział w strukturze sektorowej nie może dziwić. W województwach: kujawsko-pomorskim, lubuskim, łódzkim, małopolskim, opolskim, warmińsko-mazurskim i wielkopolskim struktura sektorowa również notuje progres, a w roku 2021 w każdym z tych regionów w sektorze usług zatrudnienie przekraczało 50%. Nie w każdym z regionów zatrudnienie w usługach przekracza wspomniany poziom. Najniższy udział usług w roku 2021 można zauważyć w województwie podkarpackim (44,1%). Ponadto udział rolnictwa stanowił tam niemal 30% ogółu pracujących. Podobnie wyglądała sytuacja w województwach lubelskim, podlaskim i świętokrzyskim, gdzie zatrudnienie w rolnictwie przekracza lub jest bliskie tego poziomu.

Przemiany w strukturze sektorowej, które miały miejsce w Polsce i jej regionach, należy ocenić pozytywnie. Zauważalne jest zmniejszanie się udziału pracujących w rolnictwie, głównie na rzecz wzrostu sektora usług. Procesy zmian przebiegają stopniowo, lecz ich kierunek uznać można za zgodny z ogólnoświatowymi tendencjami.

4. Wiedzochłonne usługi biznesowe jako dynamicznie rozwijająca się gałąź sektora usług

Sektor usług jest bardzo różnorodny, jeśli chodzi o spektrum działalności, z jakich się składa. Praca w wielu sekcjach usługowych opiera się na wykonywaniu prostych, nieskomplikowanych i powtarzalnych czynności, np. praca w sklepie spożywczym. Istnieje jednak też wiele profesji, wymagających fachowej wiedzy, popartej posiadaniem wykształcenia w danym kierunku. Bardzo często w badaniach struktury sektorowej gospodarki, z sektora III wydzielane są niektóre z działalności, aby zbadać ich udział na tle innych usług. Od kilku lat w literaturze funkcjonuje termin „wiedzochłonne usługi biznesowe” (*knowledge-intensive business services*), które określa się akronimem KIBS. Na temat tych usług Samul pisze następująco: „świadczone są przez określone podmioty na rzecz innych podmiotów i charakteryzują się wysokimi nakładami kapitału ludzkiego w postaci profesjonalistów o wyspecjalizowanej wiedzy i umiejętnościach oraz intensywnie wykorzystują technologii” (2016, s. 95). Częściej niż terminu „wiedzochłonne usługi biznesowe”, używa się pojęcia „usługi biznesowe oparte na wiedzy” (Wyszowska-Kuna, 2017, s. 120). Obydwa te terminy można jednak traktować synonimicznie.

Usługi wiedzochłonne zostały ujęte w PKD 2007 w sekcjach M, N oraz J. W sekcji M, tj. „Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna”, znajdują się usługi związane z działalnością: prawniczą, rachunkowo-księgową, doradztwem podatkowym, doradztwem związanym z zarządzaniem, architekturą, badaniami naukowymi i pracami rozwojowymi w dziedzinach przyrodniczych i technicznych, reklamą, badaniem rynku oraz opinii publicznej. W sekcji N, tj. „Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca”, można odnaleźć m.in. usługi: związane z wynajmem, dzierżawą pojazdów, pośrednictwem pracy, organizacją turystyki, działalnością detektywistyczną, ochroniarską czy też administracyjną obsługą biur. W sekcji J, tj. „Informacja i komunikacja”, odnajdziemy usługi związane m.in. z działalnością wydawniczą, produkcją filmów, nadawaniem programów ogólnodostępnych, telekomunikacją, doradztwem w zakresie oprogramowania, informatyki i udzielania informacji (Załącznik do Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 października 1997 r. w sprawie Polskiej Klasyfikacji Działalności

(PKD) – schemat klasyfikacji). Praca w wymienionych działalnościach wymaga często od ludzi nie tylko odpowiedniego wykształcenia lub określonych uprawnień, np. w zawodzie detektywa. W usługach tych kładzie się duży nacisk na właściwe przetwarzanie informacji, będących w posiadaniu wykwalifikowanej siły roboczej. Wprowadzanie kolejnych zmian technologicznych oraz organizacyjnych wpływa na tempo rozwoju sektora usług, umożliwiając przepływ wiedzy i specjalizację (Cyrek, 2013, s. 175). Tabela 5 ukazuje, jaki udział w Polsce i jej regionach stanowią wiedzochłonne usługi biznesowe w usługach ogółem pod względem liczby pracujących.

Tabela 5

Procentowy udział wiedzochłonnych usług biznesowych w usługach ogółem pod względem liczby pracujących w latach 2011-2021

	2011	2016	2021
Polska	15,3	17,8	19,5
mazowieckie	21,2	23,7	25,6
dolnośląskie	17,6	21,6	24,5
małopolskie	15,9	19,6	23,3
pomorskie	14,5	18,0	20,2
śląskie	15,6	18,0	18,8
łódzkie	14,5	16,6	18,2
wielkopolskie	15,0	17,5	18,1
zachodniopomorskie	12,6	13,3	15,3
kujawsko-pomorskie	11,7	13,7	14,6
lubuskie	12,7	13,9	14,2
podkarpackie	10,9	13,1	13,5
opolskie	11,5	12,8	13,0
warmińsko-mazurskie	10,8	12,1	12,4
podlaskie	9,4	10,7	12,1
świętokrzyskie	9,9	11,3	12,1
lubelskie	9,2	10,0	11,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Jak można zauważyć w tabeli, udział usług wiedzochłonnych w usługach ogółem ustawicznie wzrasta. W każdym z regionów stanowiły one w roku 2021 ponad 10% ogółu osób zatrudnionych w usługach. Najwyższy ich udział odnotowano w województwach: mazowieckim (25,6%), dolnośląskim (24,5%) i małopolskim (23,3%). Są to regiony, w których znajdują się duże i dobrze rozwinięte ośrodki miejskie, cechujące się wysoko rozwiniętym szkolnictwem wyższym i dużą liczbą instytucji naukowo-badawczych.

Zapotrzebowanie w tych regionach na usługi związane m.in. z działalnością prawniczą, rachunkowo-księgową, administracyjną obsługą biur jest bardzo duże i z rozwojem tych jednostek będzie coraz większe. Na rozwój usług, w których kluczową rolę odgrywa fachowa wiedza warto również spojrzeć od strony rozwoju osobistego społeczeństwa. Wzrost zatrudnienia i zainteresowania pracą w tych usługach oznaczać będzie, że społeczeństwo chce się kształcić i zdobywać wiedzę, co jest kluczem do

budowania nowoczesnej i rozwiniętej gospodarki, gotowej do sprostania przyszłym wyzwaniom na rynku pracy, podlegającemu ciągłym przemianom. Obecnie, kiedy rynek pracy stał się globalny, dając możliwość zatrudnienia praktycznie w każdym miejscu na świecie, a posiadanie fachowej wiedzy i adekwatnych do niej umiejętności niekiedy otwiera drzwi do międzynarodowej kariery.

5. Analiza poziomu rozwoju województw w latach 2005-2020

W tej części opracowania przedstawiona zostanie analiza poziomu rozwoju województw, stanowiąca uzupełnienie do analizy struktur sektorowych. Ma ona na celu zobrazowanie tendencji przemian rozwojowych następujących w województwach oraz stanowi próbę odpowiedzi na pytanie, czy jednostki terytorialne będące na wyższym poziomie rozwoju gospodarczego cechuje wysoki poziom zatrudnienia w sektorze usług? Cechy diagnostyczne zostały wyłonione z szerokiej grupy cech, przy pomocy metody dendrytu². W wyniku wykorzystania tej metody, przy wartości krytycznej $r_k = 0,700$ wyłonionych zostało 10 cech:

- 1) dynamika PKB na 1 mieszkańca;
- 2) dochody własne JST na 1 mieszkańca;
- 3) udział procentowy wydatków inwestycyjnych JST w wydatkach ogółem;
- 4) udział nakładów inwestycyjnych sektora prywatnego w inwestycjach ogółem;
- 5) przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w stosunku do średniej krajowej;
- 6) korzystający z sieci kanalizacyjnej w % ogółu ludności;
- 7) korzystający z sieci gazowej w % ogółu ludności;
- 8) odsetek długości dróg publicznych o nawierzchni twardej ulepszonej;
- 9) linie kolejowe ogółem na 100 km²;
- 10) liczba ludności na łóżko w szpitalach.

Cechy te mają też silny związek z sektorem usług. Wyższe PKB może przyciągać inwestorów świadczących usługi konsumpcyjne i komercyjne, wpływając na wzrost zatrudnienia. Wzrost dochodów własnych jednostek samorządu terytorialnego i udziału inwestycji publicznych w budżecie JST zwiększa dostępność środków na inwestycje, co generuje popyt na usługi związane m.in. z infrastrukturą transportową i komunikacyjną. Silny sektor prywatny przyczynia się do wzrostu zatrudnienia np. w usługach finansowych i konsultingowych. Ponadto gdy wynagrodzenia rosną, ludność stać na szerszą gamę usług, co może pobudzać wzrost zatrudnienia w tym sektorze. Również dostęp do infrastruktury sanitarno-środowiskowej i sieci gazowej oraz dobrze rozwinięta infrastruktura transportowa zachęcać mogą nie tylko do zamieszkania w danym miejscu, ale również podjęcia tam pracy. Po zestandaryzowaniu danych metodą zero-jedynkową, do wyliczenia wskaźnika syntetycznego wykorzystana została metoda wzorca rozwoju³. Po wykonaniu obliczeń otrzymujemy wartości wskaźnika syntetycznego, zamieszczone w tabeli 6.

² Szerzej na temat metody dendrytu zob. *Metody wielowymiarowej analizy porównawczej w analizie układów terytorialnych*, T. Kudłacz, 2021, Nowy Sącz: Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu.

³ W przypadku tej metody do analizy dochodzi jeszcze jedna jednostka, zwana modelową, składająca się z najlepszych wartości dla danej cechy (najwyższymi dla stymulant i najniższymi dla destymulant). Wyliczenia prowadzono na podstawie obiektokresów, celem zapewnienia porównywalności zmian w czasie. Szerzej na temat metody wzorca rozwoju zob. *Ibidem*, s. 50-75.

Tabela 6

Wskaźnik syntetycznej oceny poziomu rozwoju województw Polski w latach 2005-2020

Województwo	2005	2010	2015	2020
dolnośląskie	0,403	0,397	0,431	0,401
kujawsko-pomorskie	0,142	0,198	0,199	0,214
lubelskie	0,034	0,094	0,150	0,082
lubuskie	0,166	0,201	0,141	0,174
łódzkie	0,180	0,198	0,258	0,249
małopolskie	0,215	0,245	0,296	0,253
mazowieckie	0,356	0,375	0,310	0,305
opolskie	0,132	0,231	0,310	0,243
podkarpackie	0,128	0,165	0,278	0,162
podlaskie	0,034	0,074	0,064	0,069
pomorskie	0,252	0,191	0,234	0,180
śląskie	0,426	0,459	0,523	0,421
świętokrzyskie	0,060	0,143	0,190	0,150
warmińsko-mazurskie	0,101	0,081	0,117	0,150
wielkopolskie	0,216	0,262	0,246	0,177
zachodniopomorskie	0,232	0,212	0,251	0,208

Źródło: obliczenia własne.

W badanym okresie w większości regionów wskaźnik syntetyczny nie przyjmował stałej tendencji. Zaistnienie pandemii w roku 2020 mogło spowodować negatywne zmiany poziomu rozwoju w przypadku większości województw. Jedną z cech użytych w analizie była dynamika PKB na 1 mieszkańca, która w roku 2020 zanotowała spadek względem roku poprzedniego w każdym z regionów. Wyodrębnić można województwa o zbliżonej wartości wskaźnika. Regiony podzielić można na cztery umowne grupy pod względem poziomu rozwoju. Umowne grupowanie województw zostało dokonane na podstawie wyników z roku 2020. Podział ten prezentuje tabela 7.

Tabela 7

Podział województw ze względu na poziom rozwoju

Poziom rozwoju	Województwa	Wartości wskaźnika
wysoki	dolnośląskie, mazowieckie, śląskie	<0,301-1,000>
średni	kujawsko-pomorskie, łódzkie, małopolskie, opolskie, zachodniopomorskie	<0,201-0,300>
niski	lubuskie, podkarpackie, pomorskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie, wielkopolskie	<0,101-0,200>
bardzo niski	lubelskie, podlaskie	<0,000-0,100>

Źródło: opracowanie własne.

W świetle wybranych cech diagnostycznych stwierdzić można, że najlepiej rozwinięte są województwa dolnośląskie, mazowieckie i śląskie, ponieważ w roku 2020 wskaźnik przyjmował tam najwyższe wartości. W przypadku każdego z województw zaliczonych do tej grupy nastąpił spadek wartości wskaźnika syntetycznego w 2020 roku w porównaniu do roku poprzednio badanego, jednak w przypadku województwa mazowieckiego był on niewielki. Stosunkowo największy spadek nastąpił w województwie śląskim, ale pozostało ono na czele pod względem kształtowania się wartości wskaźnika.

Województwo śląskie staje się jednym z najbardziej atrakcyjnych regionów inwestycyjnych w Polsce obok mazowieckiego oraz dolnośląskiego. Region ten posiada silne i zróżnicowane zaplecze naukowo-badawcze, obejmujące ponad 30 uczelni i liczne instytucje badawczo-rozwojowe. Charakteryzuje się również rozwiniętym transportem drogowym i kolejowym, a także infrastrukturą łączności. Unikalną korzyścią jest korzystna infrastruktura komunikacyjna, zlokalizowana na skrzyżowaniu dwóch kluczowych tras komunikacyjnych – autostrad A1 i A4, wspierana efektywnym systemem transportu kolejowego. Natomiast województwo dolnośląskie charakteryzuje się bardzo dobrym poziomem infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej. Posiada dogodne połączenia drogowe, w tym autostradę A4 i międzynarodowe trasy drogowe. Węzeł kolejowy we Wrocławiu obsługuje ruch pasażerski i towarowy, łącząc Niemcy z Ukrainą. Infrastruktura telekomunikacyjna wspiera efektywną komunikację oraz technologie informatyczne w regionie (www.paih.gov.pl, dostęp: 20.11.2023).

Do województw, których poziom rozwoju jest średni, zaliczone zostały kujawsko-pomorskie, łódzkie, małopolskie, opolskie i zachodniopomorskie. W większości z tych regionów zaszły istotne przemiany rozwojowe. Porównując wyniki z lat 2005 i 2020, oprócz województwa zachodniopomorskiego, miernik przyjmuje wyższe wartości. W przypadku tej grupy wyjątkiem pod względem zmian wskaźnika pomiędzy rokiem 2015 i 2020 jest województwo kujawsko-pomorskie. Jest ono jedynym regionem w tej grupie, w którym w przywołanych latach miernik zanotował wzrost.

Do grona województw o niskim poziomie rozwoju zaliczone zostały: lubuskie, podkarpackie, pomorskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie oraz wielkopolskie. W wielu z tych regionów przemiany w badanym okresie nie miały stałego kierunku. Stosunkowo najwyższy spadek wartości wskaźnika między rokiem 2015 a 2020 można zauważyć w województwach podkarpackim i wielkopolskim. Na uwagę zasługuje też województwo świętokrzyskie, w którym w roku 2005 poziom rozwoju zidentyfikowany został jako bardzo niski, a w następnych okresach znajdowało się ono poziom wyżej. Na przeciwnym biegunie w kwestii wartości wskaźnika syntetycznego znajdują się województwa lubelskie i podlaskie. Stosunkowo niewielkie zmiany wartości miernika zaszły w województwie podlaskim, które na podstawie dokonanej analizy można uznać za najsłabiej rozwinięte – znajdowało się ono na ostatnim miejscu pod względem wartości wskaźnika w każdym z badanych lat.

W województwach dolnośląskim i mazowieckim udział pracujących w sektorze usług przekraczał 60%, a w przypadku województwa śląskiego był bliski wspomnianego poziomu. Spoglądając na wymienione regiony, można uznać, że jednostki będące na wyższym poziomie rozwoju cechuje wysoki poziom zatrudnienia w usługach. Jednak województwo mazowieckie, mimo iż pracujący w tym sektorze stanowią niemal 70% gospodarki regionu, wskaźnik przyjmuje mniejsze wartości niż w przypadku dwóch pozostałych regionów. W przypadku Mazowsza, gdzie większość ludzi pracuje w sektorze

usług, można by przypuszczać, że rozwój tego sektora powinien przyczynić się do ogólnego rozwoju regionu. W tym obszarze kryje się duży potencjał w różnorodnych sferach gospodarki, z uwagi na jego strategiczne położenie oraz fakt, że znajduje się w nim stolica kraju. Istnieje wiele czynników wpływających na rozwój społeczno-gospodarczy. Na uwagę zasługuje również sytuacja województw pomorskiego oraz zachodniopomorskiego. Choć w obydwu tych regionach sektor usług stanowi ponad 60% struktury zatrudnienia, wartości wskaźnika kształtują się na różnym poziomie.

Podchodząc do zagadnienia w sposób odwrotny, można również zadać pytanie, czy jednostki słabiej rozwinięte cechuje niski odsetek pracujących w sektorze usług. Udział tego sektora w strukturze zatrudnienia poniżej 50% odnotowano w roku 2021 w województwach: lubuskim, podkarpackim, podlaskim i świętokrzyskim. Regiony te, według umowy dokonanej podziału, znalazły się wśród województw, których poziom rozwoju został określony jako niski i bardzo niski. Odpowiedź na zadane wcześniej pytanie byłaby twierdząca. Jednak w przypadku regionów lubelskiego i podlaskiego, rolnictwo od zawsze odgrywało dużą rolę. Województwo lubelskie charakteryzuje się m.in. produkcją chmielu i tytoniu na szeroką skalę oraz produkcją w sektorze spożywczym na wysokim poziomie. Województwo podlaskie cechuje z kolei też dobrze rozwinięty sektor spożywczy, przetwórstwo mięsa, mleka i drobiu, a także produkcja zbóż (Ibidem). Udział rolnictwa w strukturze sektorowej regionu jest „akceptowalny” pod warunkiem, że jest ono dobrze zmechanizowane, a teren oferuje korzystne warunki naturalne, takie jak wysoka jakość gleby. Od dawna wiadomo, że regiony ściany wschodniej posiadają odpowiednie predyspozycje do uprawiania rolnictwa, a zatem jego wysoki udział w strukturze zatrudnienia nie jest zaskoczeniem.

W świetle dokonanych analiz struktur sektorowych regionów i analizy poziomu ich rozwoju stwierdzić można, że jednostki lepiej rozwinięte mogą cechować się wysokim odsetkiem zatrudnienia w usługach, ale nie jest to regułą. Udział pracujących w sektorze usług jest jednym z mierników rozwoju gospodarczego i społecznego, ale sam odsetek pracujących w usługach nie daje pełnego obrazu sytuacji. Wskaźnik syntetyczny też jest tylko pewnego rodzaju uproszczeniem rzeczywistości, kształtowanym przez cechy statystyczne, które badacz może wybrać wedle własnego uznania. Tempo rozwoju w badanych jednostkach jest zróżnicowane oraz zależne od wielu uwarunkowań, takich jak położenie geograficzne czy zagęszczenie ośrodków miejskich. Pomimo spadków wskaźnika w roku 2020, we wcześniejszym okresie wartości kształtowały się na wyższym poziomie niż w roku 2005. Na podstawie dokonanej analizy stwierdzić można, że przemiany rozwojowe przebiegały w sposób nierównomierny. W przypadku większości regionów wskaźnik przyjmuje wyższe wartości w roku 2020 w porównaniu do roku wyjściowego analizy. Patrząc z tej perspektywy, przemiany, które miały miejsce, można uznać za prawidłowe.

Podsumowanie

Wzrost zatrudnienia w usługach wiąże się z mnogością wszelkiego rodzaju działalności tego sektora, dlatego zatrudnienie znajdują w nim często osoby bezrobotne o różnych kwalifikacjach zawodowych. Ponadto wzrost dochodów społeczeństwa wpływa na zwiększenie zainteresowania nabywaniem usług, co stymuluje również wzrost zatrudnienia w tym sektorze. Postęp techniczny powoduje też wzrost znaczenia usług

opartych na specjalistycznej wiedzy, która ostatnio staje się dla przedsiębiorstw źródłem przewagi konkurencyjnej. Ponadto postęp stymuluje powstawanie nowych rodzajów usług, w których szczególną rolę odgrywa wiedza.

Dokonana została analiza poziomu rozwoju województw i identyfikacja tendencji rozwojowych na poziomie dla okresu 2005-2020. W latach 2005-2015 wskaźnik syntetyczny w przypadku wielu regionów przyjmował tendencję wzrostową, jednak w roku 2020 nastąpił jego spadek, związany z zahamowaniem gospodarki na skutek pandemii koronawirusa. Pomimo jej wystąpienia, porównując wyniki z roku 2005 i 2020, w przypadku większości regionów wskaźnik przyjmuje wyższe wartości. Za najlepiej rozwinięte można uznać województwa dolnośląskie, mazowieckie i śląskie, natomiast najslabiej – lubelskie i podlaskie. Na podstawie przeprowadzonych analiz struktur sektorowych województw i oceny poziomu ich rozwoju można zauważyć, że regiony o wyższym stopniu rozwoju charakteryzują się wysokim udziałem zatrudnienia w sektorze usług. Niemniej jednak nie jest to regułą.

Głównym celem niniejszego artykułu była identyfikacja zgodności kierunku przemian struktury sektorowej Polski oraz jej regionów z ogólnosiwiatowym trendem, którym jest spadek zatrudnienia w rolnictwie oraz wzrost liczby pracujących w usługach. Na podstawie przeprowadzonej analizy stwierdzić można, że przemiany w regionach są zgodne z globalnym trendem. Przemiany te przebiegają powoli, jednak wspomniany trend jest zauważalny. W 2021 roku najwyższym udziałem zatrudnionych w usługach cechowało się województwo mazowieckie, w którym wynosiło ono 69,8%. Na znaczeniu pod względem liczby osób zatrudnionych zyskuje też sukcesywnie w każdym z regionów sektor wiedzochłonnych usług biznesowych.

Bibliografia

- Adamczyk, P. (2012). Regionalne zróżnicowanie przemian w trójsektorowej strukturze osób pracujących w Polsce po akcesji do Unii Europejskiej. *Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich*, 99(4), 29-37.
- Cyrek, M. (2013). Dysproporcje w rozwoju usług wiedzochłonnych zaawansowanych technologicznie barierą konwergencji gospodarek Unii Europejskiej. *Studia Ekonomiczne / Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach*, 139, 174-184.
- Famielec, J. (2018). Teoretyczne podstawy definiowania oraz badania struktury i restrukturyzacji. W: J. Famielec, M. Kożuch (red.), *Restrukturyzacja sektorów gospodarki i przedsiębiorstw wybrane zagadnienia* (s. 13-47). Kraków: Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.
- Fisher, A.G.B. (1952). A Note of Tertiary Production. *The Economic Journal*, 62(248), 820-834.
- Hybel, J. (2006). Miejsce i rola sektora usług w rozwoju gospodarczym Polski w latach 1995-2004. *Zeszyty Naukowe SGGW – Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, 61, 5-12.
- Jarosz, M. (2004). Kierunki zmian struktury zatrudnienia według sektorów ekonomicznych w Polsce i wybranych krajach Europy Zachodniej w latach 1997-2002. W: W. Wic (red.), *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis Studia Politologica* (t. 2, s. 171-182). Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej w Krakowie.
- Kawa, M. (2010). Tendencje zmian zatrudnienia w sektorze usług w Polsce na tle krajów Unii Europejskiej. *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*, 17, 413-422.

- Kwiatkowska, W. (2009). Wpływ zmiany liczby i struktury pracujących na konkurencyjność polskiej gospodarki. W: W. Kasperkiewicz (red.), *Innowacyjność, konkurencyjność i rynek pracy w procesie transformacji polskiej gospodarki* (s. 106-138). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kwiatkowski, E. (1982). Z problematyki genezy teorii trzech sektorów gospodarki. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Oeconomica*, 19, 11-28.
- Kudłacz, T. (2021). *Metody wielowymiarowej analizy porównawczej w analizie układów terytorialnych*. Nowy Sącz: Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu.
- Kusideł, E., Antczak, E. (2021). Struktura branżowa pracujących w Polsce w latach 1995-2019 – szacunki oparte na schemacie przejścia pomiędzy PKD – 2004 i PKD – 2007, *Gospodarka Narodowa. The Polish Journal of Economics*, 3(307), 125-144.
- Lewandowski, P., Baran J., Chrostek, P. (2013). Ewolucja popytu na pracę a przemiany w strukturze gospodarki. W: P. Lewandowski, I. Magda (red.), *Zatrudnienie w Polsce 2013, Praca w dobie przemian strukturalnych* (s. 9-58). Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich
- Lipczyński, T. (2014). Wiedza jako narzędzie budowy przewagi konkurencyjnej małych i średnich przedsiębiorstw. *Informatyka Ekonomiczna = Business Informatics*, 1(31), 47-58.
- Markowicz, I. (2014). Sektor usług w nowoczesnej gospodarce. *Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania / Uniwersytet Szczeciński*, 36(1), 359-369.
- Noga, M. (2009). *Makroekonomia*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 października 1997 r. w sprawie Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD) (Dz.U. z 1997 r., Nr 128, poz. 829 z późn. zm.).
- Samul, J. (2016). Sektor usług wiedzochłonnych w Polsce na tle UE. *Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie*, 41(4), 95-101.
- Szczukocka, A. (2013). *Statystyczna ocena znaczenia sektora usług w gospodarce Polski*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Wyszkowska-Kuna, J. (2017). Usługi biznesowe oparte na wiedzy a innowacyjność krajów Unii Europejskiej. *Studia Europejskie*, 2, 119-136.
- Zajdel, M. (2011). Trójsektorowa struktura gospodarcza w Polsce jako miernik rozwoju (wybrane aspekty). *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy. Modernizacja dla spójności społeczno-ekonomicznej*, 18, 419-430.
- Zamorska, K. (2020). Pięć rewolucji przemysłowych – przyczyny, przebieg i skutki (ujęcie historyczno-analityczne). *Studia BAS, Gospodarka, rynek i państwo wobec rewolucji technologicznej*, 3(68), s. 7-23.
- Załącznik do rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2007 r. (Dz.U. 251, poz. 1885) – schemat klasyfikacji.
- Załącznik do rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2007 r. (Dz.U. 251, poz. 1885) – zasady budowy klasyfikacji.

<https://bdl.stat.gov.pl>.

<https://genderdata.worldbank.org>.

www.paih.gov.pl.